

SEBZE TÜRLERİNDE TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİNDE BİTKİ ISLAHÇI HAKLARI UYGULAMALARI

Hasan ÇELEN^{1*}, Mehmet ÇAKMAK²

¹TAGEM, Alata Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü, Mersin, Türkiye

²BÜGEM, Tohumculuk Daire Başkanlığı, Ankara, Türkiye

Geliş tarihi: 28.10.2019 Kabul tarihi: 20.11.2019

ÖZET

Bu çalışmada; Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Sözleşmesi (UPOV Sözleşmesi) çerçevesinde yapılan uygulamaların sebze türleri açısından bir analizi yapılmış olup, bu uygulamaların ıslahçı, tohum üreticisi ve çiftçiler açısından etkileri incelenmiştir. Ülkemizde ve Avrupa Birliğinde sebze türlerinde yapılan bitki ıslahçı hakları başvuru verileri geçmişten günümüze ortaya konulmuş, sebze ıslahçısı/ıslahçı hakkı sistemi ilişkisinin eğilimi analiz edilmiştir. Ülkemizde ve dünyada uygulamada yaşanan örnek kopyalama, hak ihlali olayları üzerinden ülkemizde sebze ıslahçıları, sebze tohumu üreticileri ve sebze üretimi yapan çiftçilerin karşılaşabileceği kritik noktalar ve çözüm önerileri belirtilmiştir. Islahçıların farklı bir ticari değer ortaya koyan hatlarını ve tohum fiyatı yüksek olan hibrit çeşitler ile açık tozlanan çeşitlerini koruma altına aldırması tavsiye edilmiştir. Tohum üreticilerinin, çiftçilere bitki ıslahçı hakları konusunda karşılaşacağı yasal yaptırımlar konusunda bilgi verecek ve uyaracak, ayrıca hak ihlalleri ile yasal mücadelede uzmanlaşmış bir birim oluşturması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeşit koruma, ıslah, ıslahçı hakları, hak ihlali, tohum, UPOV.

PRACTICES OF PLANT BREEDERS' RIGHTS IN TURKEY AND EUROPEAN UNION FOR VEGETABLE CROPS

ABSTRACT

In this paper, an analysis was made on implementation of International Convention for Protection of New Varieties of Plants (UPOV Convention), in terms of vegetable species, and the effects of these implementations for breeder, seed producer and farmers were investigated. The data on the application of plant breeders' rights in vegetable species has been presented from the past to the present in Turkey and European Union, and the trend of the relationship between the vegetable breeders/plant breeders' rights system has been analyzed. Critical points for vegetable breeders, vegetable seed producers and farmers, and solutions or recommendations for these critical points has assessed, over the examples of copying and infringement cases in Turkey and in the World. It was recommended that breeders should protect, the lines with different commercial value, hybrid varieties with high seed prices, and open pollinated varieties. It has been proposed that seed producers should establish a body that will inform and warn farmers about the legal sanctions they will face, and also specialize in the fight legally against infringement cases.

Key Words: Variety protection, breeding, plant breeders' rights, infringement, seed, UPOV.

*Sorumlu yazar/Corresponding Author: Hasan ÇELEN, hasan.celen@tarimorman.gov.tr

Sebze türlerinde Türkiye ve Avrupa Birliğinde bitki ıslahçı hakları uygulamaları,
Hasan ÇELEN, Mehmet ÇAKMAK

JA

1. GİRİŞ

Bir bitki çeşidi ile ilgili fikri mülkiyet elde edilmesini, farklı ülkeler ve uzmanlar Bitki Çeşit Koruma (Plant Variety Protection), Bitki Çeşit Hakları (Plant Variety Rights) veya Bitki İslahçı Hakları (Plant Breeders' Rights) gibi kavramlarla ifade etmektedir. Ülkemizde de Bitki İslahçı Hakları (BİH) terimi konunun ilk tartışıldığı zamandan bu yana kullanılmış ve kabul edilmiştir.

Avrupa Birliği (AB)'ne üye ülkelerde BİH uygulamaları 20. yüzyılın başından itibaren adım adım geliştirilmiş olup, AB'nin tamamını kapsayan bir sistem Topluluk Bitki Çeşit Hakları düzenlemesi ile başlatılmış ve Topluluk Bitki Çeşitleri Ofisi (CPVO) adıyla bir AB ajansı kurulmuştur (EU, 1994). Türkiye'de 08.01.2004 tarihli ve 5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun ile yasal bir mevzuat oluşturulmuş (Anonim, 2004), 17.03.2007 tarihinde Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Sözleşmesi (UPOV Sözleşmesi) TBMM tarafından onaylanmış (Anonim, 2007) ve 18.11.2007 tarihli UPOV Genel Kurulunda Türkiye 65. üye olarak kabul ve ilan edilmiştir (UPOV, 2019).

Bu çerçevede, ıslahçı hakkı ile çeşidine yasal koruma elde eden bir ıslahçı; çeşidin tohumluk ve hasat edilen materyalinin üretmek veya çoğaltmak, çoğaltım amacıyla hazırlamak, satışa arz etmek, satmak veya diğer şekillerde piyasaya sürmek, ihraç veya ithal etmek, depolamakla ilgili faaliyetlerde tekel hakkını elde etmektedir (Anonim, 2004). Bu hak, tohumculuk sektöründe var olan algının tersine, çeşidin yalnızca tohumluklarını değil, hasat edilen ürünlerini de kapsamaktadır.

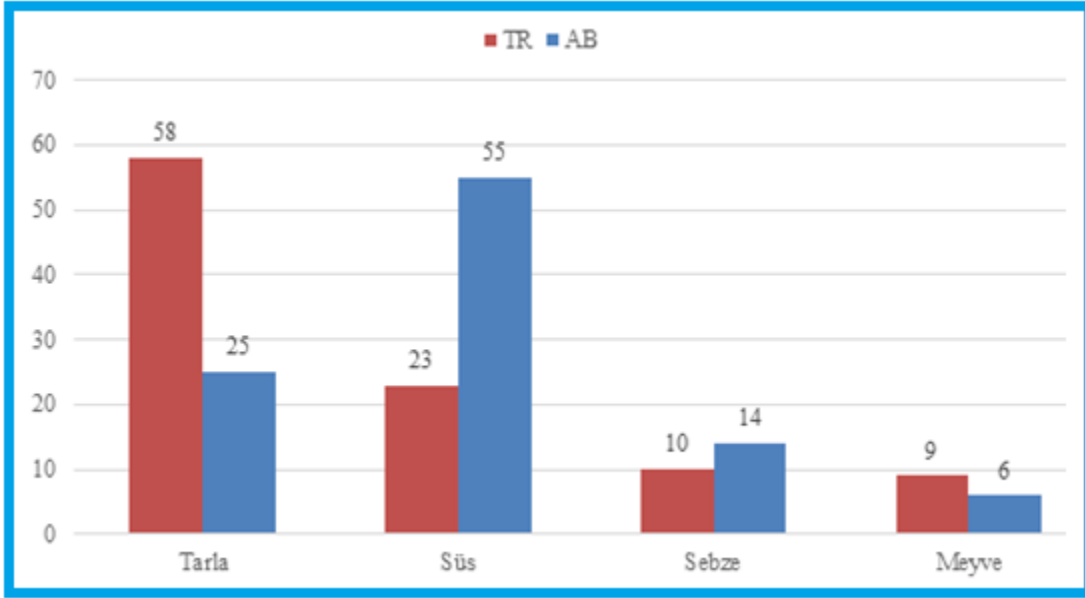
Hibrit üretiminin mümkün olduğu sebze türlerinde çoğunlukla hibrit çeşitler piyasaya sürülmüştür. Bu durum hem teknik hem de ekonomik olarak sebze tohum firmaları için makul bir tercihtir. Hibrit çeşitlerin bütün özellikleri ile tohumdan yeniden çoğaltılması her iki ebeveyn hat elde edilmeden mümkün değildir. Bu gerçekten dolayı sebze ıslahçıları açık tozlanan tür ve çeşitler hariç, çeşitlerini bitki ıslahçı hakkı ile yasal korumayı tercih etmemişlerdir. Ancak son yıllarda bir takım nedenler, sebze ıslahçılarının ıslahçı hakları kanununun yasal korumasına daha fazla ilgi duymasına neden olmuştur. Bu nedenlerle ilgili değerlendirmeler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde dile getirilmiştir.

Bu çalışmada CPVO tarafından yayımlanan yıllık raporlar ile Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan raporlar ve bu birimden elde edilen ikincil veriler, diğer açık kaynaklarda yer alan ikincil veriler, bilgiler, raporlar, öneriler, röportajlar ve değerlendirmeler kullanılarak analizler yapılmış, elde edilen bulgular diğer kaynaklar ile birlikte tartışılmıştır.

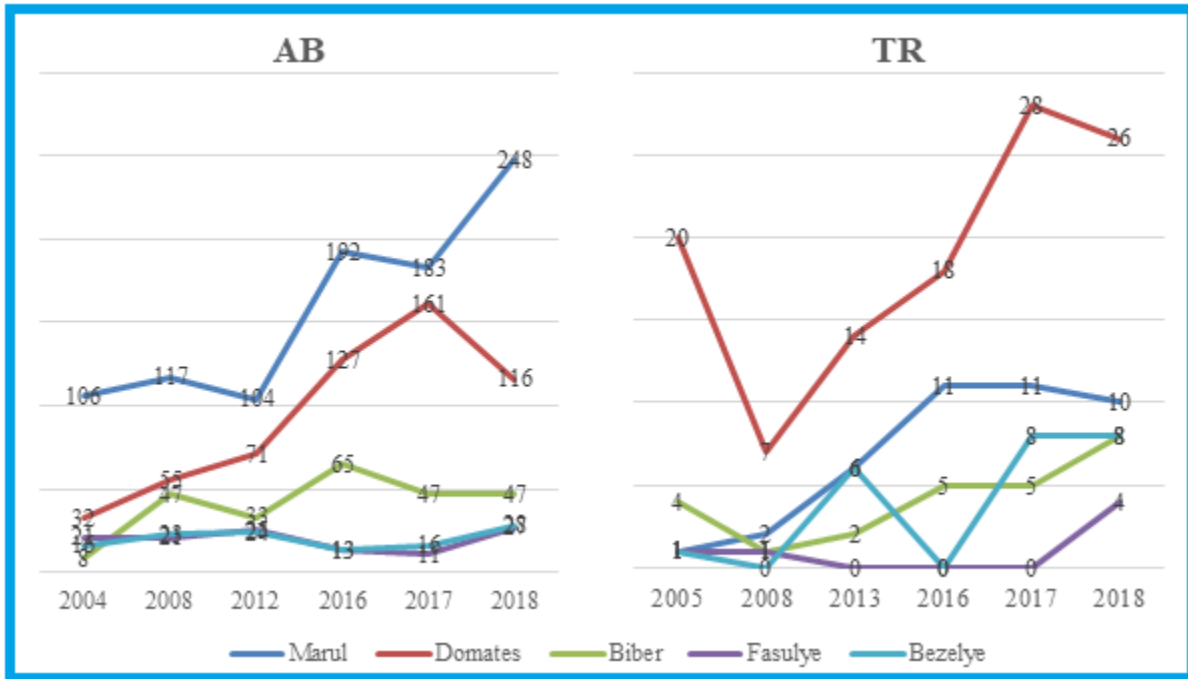
2. BULGULAR ve TARTIŞMA

CPVO'ya BİH için yapılan başvuruların %14'ü sebze türlerine ait iken (CPVO, 2018) bu oran ülkemizde %10'dur (BÜGEM, 2018). Sebze türleri için yapılan başvurularda oransal olarak Türkiye ve AB arasında çok büyük farklar görülmemektedir (Şekil 1).

Sebze türlerinde BİH için en fazla başvuru Türkiye'de domateste, AB'de ise marulda yapılmıştır. AB'de marul, domates, biber, fasulye ve bezelye sebze türlerindeki toplam başvuruların %60'ını oluştururken (CPVO, 2018), Türkiye'de marul, domates, biber, fasulye ve hıyar türleri için yapılan başvurular sebze türlerinde yapılan toplam başvuruların %83'ünü (BÜGEM, 2018) oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şekil 1. Türkiye-AB bitki gruplarına göre ıslahçı hakkı başvuru oranları (%)

Şekil 2. Türkiye-AB yıllara göre seçilen sebze türlerinde başvuru sayıları.

Ülkemizde 2018 yılında çeşit kaydı için domatestede 119, marulda 10 başvuru yapılmış olup (TTSM, 2018), aynı yıl 125 domates ve 2 marul çeşidi tescil edilmiştir (TTSM, 2019). Bu verilerden marul ıslahçıların neredeyse bütün çeşitler için BİH başvurusu yaparken, domates ıslahçıların BİH'na ilgisinin az olduğu görülmektedir.

Ülkemizde sebze türlerinde yapılan BİH başvurularını yerli ve yabancı başvuru sahipleri açısından incelediğimizde yerli başvuru yapanların oranının %16.35 olduğu görülmektedir (Çizelge 1). Bütün türler için yapılan başvurularda ise yerli başvuru sahiplerinin oranı %42'dir

(BÜGEM, 2018). Sebze türlerindeki yerli başvuru oranının göreceli olarak düşük olduğu görülmektedir. Buna sebep olarak, ülkemizde ıslah faaliyetlerinin tarla bitkileri ağırlıklı olarak başlamış olması, açık tozlanan türlerin tarla bitkilerinde fazla olması, ülkemiz sebze tohumu pazarında çok uluslu firmaların neredeyse tamamının yer alması gösterilebilir. Havuç ve ıspanak türlerinde hiç yerli başvuru bulunmazken patlıcanda başvuruların yarısı yerli başvuru sahipleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 1. Türle göre yerli ve yabancı başvuru sayıları (BÜGEM, 2018).

Tür	Yabancı	Yerli	Yerlilik Oranı (%)
Domates	125	29	18,83
Marul	67	2	2,89
Hıyar	32	9	21,95
Biber	34	6	15
Fasulye	9	3	25
Bezelye	7	3	30
Karpuz	9	1	10
Patlıcan	4	4	50
Soğan	7	1	12,50
Ispanak	8	0	0
Havuç	4	0	0
Diğer	11	4	26,66
Genel Toplam	317	62	16,35

Sebze türlerinde özellikle marul ve domates türlerinde başvuru sayılarının son yıllarda artışı birçok değişkenle bağlantılı olmakla birlikte aşağıdaki konular başvuru sayılarının artışını sağlayan önemli sebepler olarak öne çıkmaktadır:

- Marul ve domates pazarı Avrupa’da ve dünyada hızla büyümektedir (APSA, 2016).
- Bazı tohum gruplarında meydana gelen fiyat artışları çiftçilerin daha düşük maliyetli arayışlara girmesine ve yasadışı çoğaltıma eğilim göstermesine neden olmaktadır.
- Çiftçilerin ektiği tohumdan elde ettiği bitkilerden vejetatif çoğaltım tecrübesi gelişmektedir.
- Doku kültürü ile üretimde maliyetler düşmekte ve tohum maliyetinin altına inmektedir.
- F2’lerin F1’lere benzerliği artmakta ve ihlal tespitini zorlaştırmaktadır (APSA, 2016).
- Saflaştırma ve genetik kopyalama imkanı hızla gelişmektedir.
- Çeşitlerin çiftçiler tarafından ayırt edilmesi zorlaşmakta ve bu nedenle çiftçilerin tercihleri daha kolaylıkla değişmektedir.
- Türetilmiş çeşit kavramı uygulamada güçlenmekte ve korunan çeşidin ıslah faaliyetlerinde kullanılması sonucu geliştirilen yeni çeşit üzerinde de ilk çeşit sahibinin hak iddia etmesi ihtimali artmaktadır.

Burada türetilmiş çeşit kavramının üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. UPOV Sözleşmesinin 1991 yılında revize edilmesi ile ıslahçı hakları hukukuna giren “Essentially Derived Variety (EDV)” kavramı 5042 sayılı kanunda Esas İtibariyle Türetilmiş Çeşit (ETÇ) olarak yer almaktadır. ETÇ kavramının tam olarak kullanılması için yeni çeşidin hakim özellikler bakımından kaynak çeşidin özelliklerini taşıması ve açıkça kaynak çeşitten farklı olması gerekir (Anonim, 2004). Burada hakim özellik ve ETÇ arasındaki ilişkinin hangi özelliklerde ve oranlarda uygulanacağı ancak teknik ve hukuki içtihatlar ile netleşecektir. ETÇ kavramı, yeni ve ekonomik

bir değer geliştiren ıslahçının yalnızca kendi çeşidi için değil, kendi çeşidinin hakim özelliği üzerine eklemeler yapılarak başka ıslahçılar tarafından geliştirilen yeni çeşitler için de yasal bir hak oluşturacaktır. Bu geniş uygulama da, sebze ıslahçılarının bazı türlerde ıslahçı hakkı başvurusuna ilgi göstermesine neden olmaktadır.

Ülkemizdeki uygulamalar, CPVO ile eşdeğer şekilde yürütülmektedir. CPVO ile geliştirilen işbirliği sayesinde ülkemiz ıslahçı hakları ile ilgili verileri periyodik olarak CPVO'ya aktarılmakta, CPVO'nun merkezi veri tabanından çevrimiçi olarak faydalanmak mümkün olmaktadır (BÜGEM, 2018). AB ile Türkiye'de başvuru ve çeşitlerin koruma altına alınması süreci aynı aşamalardan geçerek ilerlemektedir. Ancak hak ihlalleri ile mücadele konusunda AB ülkelerinde faaliyet gösteren sebze tohumu firmaları daha organize bir yönetsel tavır sergilemektedir.

AB sınırları içerisinde faaliyet gösteren sebze tohum üreticisi firmaları Anti Infringement Bureau (AIB) adı altında, 2010 yılında fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmesini önlemek için bir birlik oluşturulmuştur (APSA, 2016). Bugün AIB'nin dünyanın en büyük sebze tohumu firmalarından ve tohumculukta fikri hakları koruma konusunda uzmanlaşan kuruluşlardan 19 üyesi bulunmaktadır (AIB, 2019). AIB üyelerinin haklarını hukuki örgütlenme ve yönlendirme ile AB sınırları içerisinde korumakta ve diğer kıtalardaki sebze tohumu ile ilgili firma ve derneklere de örnek oluşturmaktadır. AIB'nin bilgilerine göre yasadışı marul tohumu ticaretinde kâr çok yüksek olup, her yetiştirme döneminde tohum şirketleri adına dekara 100 USD değerinde bir kayıp meydana gelmekte, ayrıca sadece Güney İtalya'da yasa dışı çeri domatesi üretiminde, BİH ihlal edilerek yapılan üretimin değeri 500 milyon USD'ı bulmaktadır (APSA, 2016). Bunun tespiti ve yasadışı çoğaltımlardan ıslahçıların lisans bedellerinin alınması, sektör için çok büyük bir kazanım olacaktır. Tespit işlemi İtalya'da bizzat üretim sahalarında dolaşan ve işbirliği yapılan kişilerce tespit edilmektedir (ICQRF, 2018). Türkiye'de de fide tesislerinde, üretim alanlarında ve hallerde yapılacak numune alımları ile bu tespitler yapılabilir.

Avrupa ülkeleri sebze tohumlarındaki yasadışı çoğaltımı engellemek için kendi ülkelerinin ihtiyaçları ve sistemlerinin sağladığı olanaklara ve de yasadışı tohum faaliyetinin bağlantılı olduğu diğer yasadışı faaliyetlere göre, sivil toplum kuruluşu veya kamu otoritesinin gücüyle mücadele etmektedir.

İspanya Tohum Birliği (ANOVE) kurmuş olduğu GESLIVE-Bitki Lisanslama Yönetimi (Gestion de Licencias Vegetales) oluşumu ile lisanslama, lisans ücretlerini toplama, ihlallerle mücadele ve diğer fikri mülkiyet hizmetlerini gerçekleştirme işlemlerini örgütlü biçimde yürütmektedir. GESLIVE enstitüler ile işbirliği yaparak bütün çeşitlerin genetik veri tabanını oluşturmaktadır. Daha sonra hem tohum, hem yetiştirme alanları, hem de hasat edilen ürünlerden örnekler alarak BİH ihlallerini bu veri tabanı ile tespit etmekte ve sonrasında hukuki mücadeleleri üyeleri adına yürütmektedir (GESLIVE, 2019). Bu uygulama, deneyimli bir birim oluşmasına ve sektörün elde ettiği ortak birikimin, sektörün menfaati için kullanılmasına imkan sağlamaktadır.

İtalya ise bu konudaki tercihini kamu gücü ile mücadele yönteminden yana kullanmıştır. ICQRF-Gıdaların Kalitesinin Korunması ve Sahteciliğin Önlenmesi Müfettişliği (Ispettorato centrale della tutela della qualità e della repressione frodi dei prodotti agroalimentari) İtalya Tarım Gıda Orman ve Turizm Politikaları Bakanlığı'na bağlı bir birim olarak bu ihlalleri engellemek ve mücadele etmek için faaliyet göstermektedir (ICQRF, 2018). İtalya'nın kamu gücü tercihinin önemli bir nedeni de, özellikle Güney İtalya'da yasadışı tohum ticaretinin aynı zamanda kaçak göçmen işçiliği ile bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Tohum örgütleri bu birim ile işbirliği yaparak, üyelerinin veya işbirliği yaptığı yerel dedektiflerin tespit ettiği ihlalleri, bu birime aktarmakta ve bu birimin yetkilileri ile birlikte müdahale etmektedir.

Türkiye’de ise hak ihlalleri ile mücadelede yukarıda örnekleri verilen organizasyonlar gibi bir organizasyon bulunmamaktadır. Her firma bu konuda kendi deneyimlerini kendileri öğrenerek yol almaktadır. BİSAB ve TSÜAB bu konuda üyelerine hukuki yönlendirme ile bir takım katkılarda bulunmakla birlikte, firmaların deneyim paylaşma konusundaki isteksizliği ortak hareket edecek platformlar oluşmasını engellemektedir. Bu durum da, ortak mücadele ederek kaynakların etkin kullanılması ve hak ihlalleri ile topyekun mücadele edilmesi şansını önemli ölçüde azaltmaktadır. TSÜAB ve BİSAB bu konuda daha aktif davranarak deneyimleri ve sonuçlarını kendi kurumsal yapılarında toplamaları ve gerektiğinde bilgilendirme yaparak bütün firmaların bu deneyimlerden haberdar olması sağlanmalıdır.

Bitki İslahçı Haklarının ülkemizde yaygınlaşması ve gelişmesinde, dava sürecinin hızlı ve etkin olması, hak sahibinin haklarının etkin bir biçimde korunması kilit rol oynayacaktır. (BÜGEM, 2018). Dava süreçlerinin uzun sürmesi ve hak ihlalleri ile mücadelenin maliyetinin yüksek olması, sebze tohum üreticilerinde, hak ihlali ile mücadelede etkin ve yeterli bir mücadele yapılamayacağı düşüncesinin oluşmasına neden olmaktadır.

3. SONUÇ

Yakın gelecekte ETÇ ile ilgili örneklerin ve uygulamaların artacağı öngörülmektedir. Zira çeşitlerin birbirleri ile ilgili akrabalıkları sürekli artmaktadır. Bu durumda herhangi bir çeşitte bulunan özel bir niteliği koruma altına almak çok önemli hale gelecektir.

Her geçen gün yeni ıslah programlarının başladığı günümüzde sebze türlerinde çeşitlerin kopyalanması konusunda daha fazla örnek yaşanacağını söylemek şaşırtıcı olmayacaktır. Yeni çeşitlerde bulunan karakterlerden hangilerininin kopyalama olaylarında önemli ve izlenmesi gerektiği konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Bir çeşidin esas ticari değerini belirleyen örneğin meyve eti rengi gibi bir karakter ile yaprakların ana gövde ile yaptığı açığı gibi morfolojik olarak bir fark ortaya koyan ama çeşidin ürünlerinin pazarlanmasında ticari olarak herhangi bir farklılık ortaya koymayan karakterlerin, aynı şekilde değerlendirmeye tabi tutulması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu nedenle esas karakterler ile destekleyici karakterlerin hangilerininin olacağı ıslahçılar tarafından ortak çalışma ile belirlenmesi ve hukuki kararlara referans olacak şekilde ortaya konulması uygun olacaktır.

2012 değerleri ile doku kültürü ile elde edilen bir fidanın maliyeti 8.6-10.2 Cent (USD) olarak bildirilmiştir (Onay ve ark., 2012). Doku kültürü ile sebze fidesi üretim maliyeti de bu düzeyde hatta daha azdır. Doku kültürü ile üretim maliyeti her geçen gün düşmektedir. 2012 yılındaki bu maliyet bile günümüzde bazı domates çeşitlerinin tohum fiyatından azdır. Tohum maliyetine çimlenme kayıpları ve bir de aşı maliyetleri eklendiğinde bazı çeşitleri doku kültürü ile üretmek, tohum satın almaktan çok daha ucuz hale gelmektedir.

Türkiye’de sebze tohumu ıslahçısı ve üreticisi firmalar, önemli bir tohum ihracatçısı olma yönünde hızla ilerlemektedirler. Dünyanın çok farklı yerlerinde yürütülen ıslah faaliyetleri sonucunda geliştirilen çeşitler, çok uzak bir ülkede hatta çok uzak bir ülkenin çok özel nitelik taşıyan tohum pazarlarında bile karşı karşıya gelebilmektedir. Bu durum, ülkemiz sebze tohumu ihracatçısı firmaların tohum ihraç edilen ülkelerde de yukarıda belirtildiği gibi ETÇ ve kopyalama iddiası gibi davalarla karşılaşma ihtimallerini yükseltmektedir. Tohum ihracatçısı firmaların bu konuda hedef pazarın hukuki ve teknik koşullarını analiz edip, bu analizlere göre teknik ve hukuki tedbir geliştirmesi uygun olacaktır.

Kopyalama veya yasa dışı yeniden çoğaltım iddiaları ile çiftçiler 5042 sayılı Kanunun muhatabı olabilirler. 5042 sayılı Kanun’da bazı tarla bitkisi türlerinde küçük çiftçilere verilen, kendi ürettiği ürünü sınırlı biçimde yeniden tohumluk olarak kullanmasına izin veren Çiftçi

İstisnası düzenlemesi hiçbir sebze türünde geçerli değildir (Anonim, 2004). Bu nedenle, bir çiftçi, koruma altında olan bir çeşidin tohumunu veya bitki parçasını kendisi çoğaltarak yeniden üretim yapması halinde, ıslahçısı ile anlaşmak zorundadır. Aksi takdirde hem yetiştirdiği bitkiler, hem de bu bitkilerden elde ettiği ürünler hak sahibi tarafından yasal işleme tabi tutulabilir. Bu nedenle çiftçilerin üretim yaptığı çeşitlerin koruma altında olup olmadığını iyi takip etmeleri ve bunun neticesinde 5042 sayılı Kanun'a uygun biçimde davranmaları gerekmektedir.

Bugün birçok sebze türünün fideden çoğaltıldığı ve çiftçilerin fide satın aldığı düşünüldüğünde çiftçilerin fideleri doğru kaynaklardan alması, sağlıklı ve ismine doğru olduğu ile ilgili belgelerini hatta fidenin etiketlerini de muhafaza etmesi olası bir davada çiftçileri koruyacaktır. 5042 sayılı Kanun'da koruma altındaki çeşidi izinsiz olarak her türlü çoğaltmak hak ihlali olarak tanımlandığı gibi, "Kendisinde bulunan ve haksız olarak üretilen veya piyasaya sürülen materyalin nereden alındığını veya nasıl sağlandığını bildirmekten kaçınmak" da ıslahçının hakkına tecavüz olarak değerlendirilmektedir (Anonim, 2004). Bu nedenle, çiftçilerin aldıkları tohum veya fidelerle ilgili belgeleri, en azından yetiştirme sezonunun sonuna kadar muhafaza etmeleri önemlidir.

İslahçılar tarafından; çiftçileri, aracıları ve tüketiciye ürün sağlayan alıcıları, 5042 sayılı Kanun ve uygulamaları ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme, hatta yasal takip için denetim kozunu kullanma faaliyetleri sürekli biçimde tekrarlanmalı ve bir kamuoyu bilinci oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Çiftçi örgütleri, araçlar ve diğer tedarikçiler ile ilgili örgütlerin de, ıslahçılar ile birlikte üyelerini bilinçlendirme faaliyetlerine katılması sağlanmalıdır.

Çeşitlerin genetik veri tabanının oluşturulması ve bu genetik veri tabanlarının hak ihlali davalarında kullanılması ile ilgili teknik ve hukuki çalışmalar, ıslahçıların ve ilgili bütün tarafların eşgüdümünde yapılmalıdır. Bu çalışmaların yalnızca tohumluklardan veya bitkilerden değil, ürünlerden de çeşit teşhis edilmesini sağlayacak biçimde yapılması, ürünlerden de hak ihlallerinin tespitini sağlayacaktır. Tarım ve Orman Bakanlığı da "hak ihlal davalarında, ihlal iddiasında bulunulan üretim materyali veya ürünün, koruma altına alınmış olan çeşit ile karşılaştırılmasında genetik analiz yöntemlerinin kullanılmasının uygun olacağını ve bu yöntemin davaların hızlı neticelendirilmesi açısından çok önemli olduğu" görüşündedir (BÜGEM, 2018).

Hangi oranda benzerliğin veya hangi karakterlerin ETÇ kabul edileceğine dair çalışmaların ve yayınların, ıslahçılar, hukukçular ve özellikle biyoteknoloji uzmanlarının ortak faaliyetleri ile türlere göre ayrı yapılması gerekmektedir.

Açık tozlanan sebze çeşitlerinin mutlaka koruma altına alınarak yasal bir hak elde edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında çok özel nitelik taşıyan ve yüksek fiyatlı hibrit çeşitlerin de koruma altına alınması, olası kopyalama ve yasadışı çoğaltma olaylarında ıslahçıların hak iddia etmesi için yasal altyapı oluşturulmalıdır.

Sektöre yeni bir özellik getirecek olan, ekonomik olarak çok özel bir karaktere sahip ebeveyn hatların da koruma altına alınması önemlidir. Bu şekilde yalnızca tek bir hibrit değil, bu hattın kombinasyonları ile oluşacak birçok hibrit dolaylı bir yasal korumaya sahip olacaktır. Ayrıca aynı niteliğin başka ıslahçılar tarafından kendi çeşitlerine taşınması durumunda da ETÇ iddiasında bulunulabilecektir.

Ülkemizde hak ihlalleri ile ilgili kamu gücünün de içinde yer aldığı bir yapı oluşturulmalıdır. Bu yapının içinde Tarım ve Orman Bakanlığı ve Türkiye Tohumcular Birliği (TÜRKTÖB) yer almalı, ilgili taraflar da bu oluşuma uygun biçimde dâhil edilmelidir. Özellikle delil tespiti ile ilgili işlemlerde Tarım ve Orman Bakanlığı tohumluk kontrolörlerinin, şikâyet konusu yerde tespitini yapıp, gerektiğinde numune alarak ilgili inceleme birimlerine göndermesi sağlanmalıdır.

TÜRKTOB veya Bitki İslahçıları Alt Birliği organizasyonunda ıslahçıların ortak hareket etmesini ve konu ile ilgili deneyimlerin tek bir merkezde toplanmasını sağlayacak bir platform oluşturulmalıdır. Bu platform; üyelerinin, konu ile ilgili farklı kesimlerin ve diğer ülkelerin deneyimlerinden faydalanarak, hak ihlallerinin tespiti ve hızla mücadele edilmesi konusunda daha hızlı yol alınmasını sağlayacaktır. Bu uygulama, üyelerin aidiyet bilincinin artmasını sağlayacak ve ortak hareket etme bilincini güçlendirecektir.

BİH in yaygınlaşması ve ıslahçı haklarının etkin biçimde korunması için ıslahçı, hukukçu ve patent uzmanı etkileşimini arttıracak faaliyetler ve multidisipliner çalışmalar yapılmalıdır. Teknik ve hukuki bütün tarafların, aynı düzeyde bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve “ıslahçı hakkını koruma” bakış açısına sahip olması, BİH ve ülkemiz ıslah faaliyetlerinin geleceği açısından hayati önem arz etmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu makalenin hazırlanmasında, makale yazım tekniği ile ilgili deneyimlerini paylaşan ve yol gösterici olan Doç. Dr. Davut KELEŞ ve Evren Çağlar EROĞLU ile makalenin bütünselliği açısından çok önemli değerlendirmeler yapan Dr. Osman UYSAL'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- AIB, 2019. AIB Members. <https://www.aib-seeds.com/en/members> (Erişim tarihi: 29.08.2019).
- Anonim, 2004. Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5042.pdf> (Erişim tarihi: 29.08.2019).
- Anonim, 2007. 10 Kasım 1972, 23 Ekim 1978 ve 19 Mart 1991 Tarihlerinde Cenevre'de Gözden Geçirilen 2 Aralık 1961 Tarihli Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Uluslararası Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. 17 Mart 2007 tarih ve 26465 sayılı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070317-4.htm> (Erişim tarihi 29.08.2019).
- APSA, 2016. AIB, Protecting Plant Profits from IP Infringement. Asian Seed, The Official Publication of Asian & Pacific Seed Association, 22(5), 32-33.
- BÜGEM, 2018. Bitki İslahçı Hakları Raporu 2018, Ankara <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tohumculuk/Islahci-Haklari> (Erişim tarihi 29.08.2019).
- CPVO, 2018. Community Plant Variety Office, Annual Report 2018. <https://cpvo.europa.eu/annual-report-2018/en/> (Erişim tarihi 29.08.2019).
- EU, 1994. Council Regulation (EC) No 2100/94 of 27 July 1994 on Community plant variety rights GESLIVE, <https://www.geslive.com> (Erişim tarihi 29.08.2019).
- GESLIVE, 2019. Acceso Gestion Licencias. <http://www.geslive.com/index1.html> (Erişim tarihi 29.08.2019).
- ICQRF, 2018. Ministero delle politiche agricole alimentari e forestali, Report 2018. <https://www.politicheagricole.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/394> (Erişim tarihi 29.08.2019).
- Onay, A., Yıldırım, H., Pirinç, V., Tilkat, E., Özden Çiftçi, Y., Akdemir, H., Süzerer, V., Çalar, N., Binici, M., Akdemir, Ö.M., Kılınç, F., 2012. Bitkilerin biyoteknolojik yöntemlerle ticari çoğaltımı; mevcut ve gelecekteki durum. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1(2), 11-28.
- TTSM, 2018. Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkez Müdürlüğü 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=112> (Erişim tarihi 29.08.2019).

TTSM, 2019. Standart Tohumluk Kayıt Listesi.

<https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/TTSM/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=86>
(Erişim tarihi: 14.08.2019)

UPOV, 2019. Members of The International Union for The Protection of New Varieties of Plants.

<https://www.upov.int/export/sites/upov/members/en/pdf/pub423.pdf> (Erişim tarihi: 06.09.2019).